

ԼԵՈՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱՔԱՂԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԱՆԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՃԱՆԱՁԵԼՈՒ
ԻՐԱԿԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԸ

Հայաստանի Հանրապետության արտաքին քաղաքականության առումով թերևս առավել մեծ կարևորություն ներկայացնող հարցերից մեկը Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը անկախ պետականություն ձանաչելն է: Այս հիմնահարցը քննարկելիս մենք կներկայացնենք մի քանի ելակետային խնդիրներ և կփորձենք դրանց պատասխանել առանձին-առանձին. արդյո՞ք ԼՂՀ-ն բավարարում է պետականության միջազգային-իրավական չափանիշները, արդյո՞ք Հայաստանի Հանրապետությունը ԼՂՀ-ն արդեն իսկ *de facto* չի ձանաչել, արդյո՞ք ԼՂՀ *de jure* ձանաչումը միջազգային իրավունքի և քաղաքականության տեսանկյունից կարող է Հայաստանի Հանրապետության համար դրական քայլ համարվել, թե՞ ոչ:

Խոսելով առաջին հարցի մասին՝ բնականաբար պետք է ցույց տալ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության Մոնտեվիդեոյի կոնվենցիայով ամրագրված պետականության չափանիշներին բավարարելու հանգամանքը:

Թերևս ակնհայտ է, որ ԼՂՀ տարածքի հետ կապված հիմնահարցերը դեռևս ամբողջությամբ և վերջնականորեն լուծված չեն հանրահայտ «յոթ շրջանների» կարգավիճակի անորոշության պատճառով, որի մասին հենց նշված է Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության Սահմանադրությունում²: Խնդիրն առավել է բարդանում, քանի որ ԼՂՀ-ն չձանաչված պետություն է: Այսինքն՝ հարց է առաջանում՝ եթե ԼՂՀ-ն ձանաչվի որպես պետություն, ապա ո՞ր տարածքում պետք է ձանաչվի:

¹ ԵՊՀ եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, գիտ. դեկավար՝ իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ Կ.Ա. Գևորգյան:

² ԼՂՀ Սահմանադրություն, հոդված 142. «Մինչև Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության պետական տարածքի ամբողջականության վերականգնումը և սահմանների ճշգրտումը հանրային իշխանությունն իրականացվում է այն տարածքում, որը փաստացի գտնվում է Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության իրավագրության ներքո»: Հասանելի է <http://www.president.nkr.am/am/constitution/fullText/#chapter12> էջում:

Որոշակի տարածք ունենալու հատկանիշը, սակայն, չի ենթադրում տարածքային և սահմանային խնդիրների բացակայություն: Պետությունը որպես միջազգային իրավունքի սուբյեկտ կարող է կայացած լինել նույնիսկ, եթե վերջինիս տարածքի մեծ մասի նկատմամբ տիտղոսը շարունակի մնալ վիճելի: Նման մոտեցման դասական օրինակներ են Ալբանիան՝ Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո կամ Իսրայելը՝ Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո¹:

ԼՂՀ-ն հավակնություններ ունի նաև Շահումյանի շրջանի նկատմամբ, որը, սակայն, չի վերահսկվում նրա կողմից: Սակայն 90-ական թթ. սկիզբ առած պետությունների պրակտիկան ցույց է տալիս, որ սեփական տարածքի նկատմամբ արդյունավետ վերահսկողության պահանջը նույնպես բացարձակ չէ: Այսպես, Խորվաթիան և Բոսնիա-Հերցեգովինան ճանաչվեցին Եվրոպական ընկերակցության կողմից որպես անկախ պետություններ և անդամակցեցին նաև Միավորված ազգերի կազմակերպությանը² (որին, ըստ ՄԱԿ-ի կանոնադրության 4-րդ հոդվածի, անդամակցել կարող են միայն պետությունները)՝ չնայած այն բանին, որ երկուսն էլ գտնվում էին քաղաքացիական պատերազմի պայմաններում և չէին վերահսկում սեփական տարածքի զգալի հատվածները, ուր իշխանությունը փաստացի գտնվում էր ոչ կառավարական խմբավորումների ձեռքում: Համանման կերպ, երբ 2008թ. Կոսովոն հռչակեց իր անկախությունը, վերջինիս տարածքի սերբաբնակ որոշ հատվածներ չէին վերահսկվում Կոսովոյի իշխանությունների կողմից, ինչը, սակայն, չխանգարեց, որ նա ճանաչվի միջազգային հանրության կողմից: Ուստի հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ պետությունը կայացած միջազգային սուբյեկտ է համարվում նաև անկախ այն բանից, թե այն իրականացնում է արդյոք արդյունավետ վերահսկողություն այն բոլոր տարածքների նկատմամբ, որոնց հավակնում է, թե՞ ոչ: Հետևաբար, պետության գոյության համար պարզապես բավարար է որոշակի տարածքի վրա կայուն համայնքի գոյությունը, մինչդեռ սահմանները կարող են մնալ վիճելի: Այս

¹ *Sharma S. P.* Territorial Acquisition, Disputes and International Law. Martinus Nijhoff Publishers, The Hague-Boston-London, 1997. P. 56-57.

² Տե՛ս *Weller M.* The International Response to the Dissolution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia // *American Journal of International Law*, vol. 86 (1992). P. 569.

առումով Լեռնային Ղարաբաղի Հանարպետությունը միանշանակ բավարարում է Մոնտեվիդեոյի կոնվենցիայի առաջին և երկրորդ չափանիշները:

Սակայն պետականության չորս տարրերի մասին խոսելիս իրավական առումով առավել առանցքային է դառնում ԼՂՀ իշխանությունների ինքնուրույնության և անկախության հիմնահարցը: Փակ սահմանների պայմաններում ԼՂՀ-ի իշխանությունները տնտեսական սերտ կապեր են հաստատել Հայաստանի Հանրապետության հետ, ինչը բազմիցս շահարկվել է Ադրբեյջանի Հանրապետության կողմից¹: Վերջինս մասնավորապես պնդում է, որ ԼՂՀ-ն ինքնուրույն կամքով և հետաքար նաև իրավասուբյեկտությամբ օժտված սուբյեկտ չէ, այլ ընդամենը Հայաստանի Հանրապետության *de facto* մարմին, «մարիոնետ պետություն» (“puppet state”): Մինչդեռ անկախ, ինքնուրույն կառավարություն ունենալը միջազգային իրավունքի տեսությունում բազմիցս որակվել է պետականության չափանիշներից առավել առանցքայինը, քանի որ բոլոր մնացած չափանիշներն ածանցյալ են կառավարության չափանիշին²: Փորձենք անդրադառնալ այս հիմնահարցին ընդունված միջազգային փաստաթղթերի և դատական պրակտիկայի տեսանկյունից:

Միջազգային իրավունքի հանձնաժողովի կողմից պետությունների պրակտիկայի ուսումնասիրության արդյունքում ընդունված «Միջազգային հակաիրավական արարքների համար պետությունների պատասխանատվության մասին հողվածների նախագիծը»³, որը միաձայն հաստատել է նաև ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեան⁴, ամրագրում է այն կանոնը, որ ոչ պետական կազմավորումների գործողությունները կարող են վերագրելի լինել պետության՝ առա-

¹ St’u օրինակ Letter dated 22 December 2008 from the Permanent Representative of Azerbaijan to the United Nations addressed to the Secretary-General, U.N. Docs. A/63/662-S/2008/812, (22 December 2008).

² Crawford J. Creation of States in International Law. 2nd ed., Clarendon Press, Oxford 2006. P. 56. Aust A. Handbook of International Law. Cambridge University Press. 2005. P. 136-137.

³ Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts // Yearbook of the International Law Commission, vol. 2 (part 2) (2001). P. 32.

⁴ Ответственность государств за международно-противоправные деяния, Резолюция ГА ООН 56/83, Annex, Agenda Item 162, U.N. Doc. A/RES/56/83, 28 января 2002 года.

ջինի նկատմամբ բավարար չափով վերահսկողություն պահպանելու պարագայում. «Անձի կամ անձանց խմբի գործողությունը միջազգային-իրավական առումով կհամարվի պետության գործողություն, եթե անձը կամ անձանց խումբը փաստացի գործում է պետության հանձնարարականների կամ ուղղորդման և վերահսկողության ներքո»: Այսինքն՝ բոլոր այն դեպքերում, երբ պետությունը այս կամ այն գործողության իրականացումը փաստացի չի հանձնարարում կոնկրետ անձանց կամ կառույցների, վերջիններս պետության *de facto* մարմին որակելու համար անհրաժեշտ տարրը պետության կողմից իրականացվող վերահսկողությունն է:

Ուստի հարց է առաջանում, թե ի՞նչ ծավալի պետական վերահսկողություն է անհրաժեշտ չճանաչված պետության գործողությունները պետությանը վերագրելու համար: Ղա, թերևս, ժամանակակից միջազգային իրավունքի առավել վիճահարույց հարցերից մեկն է: Անդրադառնանք դատական պրակտիկային:

Այսպես, «Ռազմական և ռազմականացված գործողությունները Նիկարագուայի տարածքում և Նիկարագուայի դեմ» գործում (1986 թ.) Միջազգային դատարանը կանգնեց այն խնդրի առջև, թե ԱՄՆ-ի կողմից հակահեղափոխական ջոկատների ֆինանսավորումը, մարզումը և զինումը հանգեցրե՞լ են արդյոք այդ ջոկատների գործողությունների վերագրելիությանը ԱՄՆ-ին, թե՞ ոչ (քանի որ հակահեղափոխական ուժերը խախտել էին մարդու իրավունքների և մարդասիրական իրավունքի նորմերը): Սույն գործով Միջազգային դատարանն առաջ քաշեց այսպես կոչված «արդյունավետ վերահսկողության կանոնը»: Միջազգային դատարանը նշեց, որ ֆինանսավորումն ու զինամթերք տրամադրելն ինքնին բավարար չեն ոչ պետական կազմավորման գործողությունները պետության գործառույթ վերագրելու համար. նման վերագրելիության համար անհրաժեշտ է ոչ պետական կազմավորման բոլոր գործողությունների որոշակի արդյունավետ վերահսկողություն, այն է՝ վերջինս պետք է գործի պետության անմիջական հանձնարարությունների ներքո և առանց պետության կողմից տրամադրված աջակցության գործելու ունակ չլինի¹:

Միջազգային դատարանն առիթ ունեցավ վերահաստատելու

¹ *Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. USA)*, ICJ Reports 14 (1986). P. 103, § 195.

«արդյունավետ վերահսկողության կանոնը» նաև «Ռազմական գործողություններ Կոնգոյի տարածքում» գործով, որտեղ քննարկվում էր Ուգանդային պատասխանատվության ենթարկելու հարցը Կոնգոյի հետ հարաբերություններում ուժ գործադրելու արգելքը խախտելու համար: Այս գործով Միջազգային դատարանը այսպես կոչված Կոնգոյի ազատագրական շարժման գործողությունները չվերագրեց Ուգանդային՝ հակառակ հաստատված այն փաստի, որ Ուգանդան նրան տրամադրում էր ֆինանսական օժանդակություն ու մարզում էր նրա զինվորներին: Այս անգամ դատարանի համար վճռորոշ էր այն փաստը, որ Կոնգոյի ազատագրական շարժումը Ուգանդան չէր ստեղծել և չէր վերահսկում ու չէր էլ կարող վերահսկել շարժմանը տրամադրվող միջոցների օգտագործումը¹:

Սույն վերագրելիության հիմնահարցը բարձրացավ մեկ այլ միջազգային դատական ատյանի՝ Նախկին Հարավսլավիայի միջազգային քրեական տրիբունալի առջև, երբ վերջինս պետք է որոշեր, թե Սերբիայի կողմից ֆինանսավորվող ոչ պետական կազմավորումների գործողությունները Բոսնիա և Հերցեգովինայի տարածքում կարող են վերագրվել Սերբիային, թե՞ ոչ: Հարավսլավիայի տրիբունալը մերժեց Միջազգային դատարանի «արդյունավետ վերահսկողության կանոնը»՝ փոխարենն ընդունելով «ընդհանուր վերահսկողության կանոնը», որի համաձայն՝ ոչ պետական կազմավորումների նկատմամբ ընդհանուր վերահսկողությունը ինքնին բավարար է, և պարտադիր չէ որոշակի կապ պետության և ոչ պետական կազմավորումների յուրաքանչյուր գործողության միջև: Ուստի ֆինանսավորումն ու ռազմամթերք տրամադրելը, ըստ Հարավսլավիայի տրիբունալի, բավարար են ոչ պետական կազմավորումների բոլոր գործողությունները պետությանը վերագրելու համար²:

Հարավսլավիայի տրիբունալը մշակել է նաև վերագրելիության մեկ այլ չափանիշ, որը պայմանականորեն կարելի է անվանել «պետական պաշտոնյաների փոխանակում»: Որպես այս չափանիշի կիրառման վառ օրինակ կարելի է վկայակոչել *Թիտոնի Բլաշկիչի* գործը. Հարավսլավիայի տրիբունալը պետք է որոշեր այսպես

¹ *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*, ICJ Reports 168 (2005). P. 225, § 160:

² *Prosecutor v. Dusko Tadić*, Case No. IT-94-1-A, Judgment of the Appeals Chamber. 15 July 1999. § 137.

կոչված Խորվաթիայի պաշտպանության խորհրդի (ԽՊԽ) գործողությունների վերագրելիությունը Խորվաթիային և այդպես էլ արեց, որովհետև խորվաթ զինվորական հրամանատարները ծառայում էին նաև Խորվաթիայի պաշտպանության խորհրդում¹:

Ադրբեջանը շահարկում է նաև այս գործով Հարավսլավիայի դատարանի առաջ քաշած վերագրելիության չափանիշը՝ պնդելով, որ ՀՀ երկրորդ և երրորդ նախագահների նախկինում զբաղեցրած պաշտոնական դիրքերը ԼՂՀ պետական կառավարման համակարգում նույնպես վկայում են երկու սուբյեկտների միասնականության մասին²:

Սակայն այս փաստարկն առաջ քաշելով՝ ադրբեջանական կողմն ուշադրություն չի դարձնում էական տարբերություններին: Այսպես, Խորվաթիայի և Խորվաթիայի պաշտպանության խորհրդի միջև զինվորական հրամանատարների փոխանակումը պարբերական բնույթ ուներ: Այսինքն՝ խորվաթական բանակում ծառայությունից հետո զինվորներն անցնում էին ծառայության ԽՊԽ-ում, իսկ այնուհետև կրկին ծառայության վերադառնում Խորվաթիա, իսկ որոշ դեպքերում՝ ծառայում միաժամանակ և՛ Խորվաթիայում, և՛ ԽՊԽ-ում: Բացի այդ՝ ԽՊԽ-ում ծառայելիս նրանք շարունակում էին հրամաններ ստանալ Խորվաթիայից³: Այս բոլորը վկայում են, որ ԽՊԽ-ում ծառայությունը պարզապես խորվաթական զինված ուժերում ծառայության բաղկացուցիչ մաս էր: Համագործակցության և փոխներգործության նման աստիճան, սակայն, ՀՀ-ԼՂՀ հարաբերություններում երբեք առկա չի եղել :

Շարունակելով «արդյունավետ» և «ընդհանուր» վերահսկողության կանոնների թեման՝ նշենք, որ մի շարք հեղինակներ փորձ են արել ապացուցելու վերագրելիության այս երկու կանոնների համարժեքությունը⁴, սակայն դրանց տարբերություններն իրականում ակնհայտ են և չեն վիճարկվում մասնագետների ճնշող մասի

¹ *Prosecutor v. Tihomir Blaskić*. Case No. IT-95-14-T. Judgment of the Trial Chamber of 3 March 2000. §§ 100-120.

² Letter dated 22 December 2008 from the Permanent Representative of Azerbaijan to the United Nations addressed to the Secretary-General. Op. cit. §§ 46-48.

³ *Prosecutor v. Tihomir Blaskić*. Op. cit.:

⁴ *Van den hole L*. Towards a Test of the International Character of an Armed Conflict: Nicaragua and Tadic // *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, vol. 32 (2005). P. 279.

կողմից: Նման իրավիճակն անթույլատրելի է: Այսպես, օրինակ՝ վերագրելիության այս երկու կանոնների կիրառումը ՀՀ-ԼՂՀ հարաբերությունների նկատմամբ հանգեցնում է լիովին իրարամերձ արդյունքների և եզրահանգումների: Սակայն միջազգային իրավունքում նույնական հարաբերությունները չեն կարող կարգավորվել երկու տարբեր կանոնների միջոցով: Ավելին, վերագրելիության կանոնները վերաբերում են պետությունների պատասխանատվության միջազգային իրավունքին, որն էլ ընդհանուր միջազգային իրավունքի բաղկացուցիչ մաս է, մինչդեռ վերջինիս կանոններն ունիվերսալ են: Ինչպես նշել է Միջազգային դատարանը, «բացառությամբ բացահայտ արտահայտված *lex specialis*-ի առկայության դեպքերի՝ հակաիրավական արարքը պետությանը վերագրելու կանոնները չեն փոխվում պայմանավորված հակաիրավական արարքի բնույթով»¹: Հետևաբար միջազգային իրավունքում նորմատիվ հակասությունների դեմ գործում է ուժեղ կանխավարկած: Ինչպես դիպուկ ձևակերպել է Միջազգային իրավունքի հանձնաժողովը, «*Իրավունքի բովանդակության վերաբերյալ կարծիքների տարբերությունը առաջացնում է երկու տեսակի խնդիր: Առաջին դրանք նվազեցնում են իրավական անվտանգությունը: Իրավունքի սուբյեկտներն այլևս ունակ չեն կանխազուշակելու իրենց վարքագծի նկատմամբ պաշտոնական կառույցների ռեակցիաները*»²:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ տարբեր դատական ատյանների կողմից միջազգային իրավունքի միատեսակ մեկնաբանումն ու կիրառումը միջազգային արդարադատության և կարգի կարևորագույն երաշխիքներից են: Այսպես, *Մայրցամաքային ելուստի* վերաբերյալ գործով Միջազգային դատարանը նշել է. «*Արդարությունը վերացական հասկացություն չէ, այն պետք է ընկալել իրավունքի գերակայության համատեքստում, իսկ դա նշանակում է, որ արդարության կիրառումը պետք է լինի հետևողական և ցուցաբերի կանխատեսելիության որոշակի աստիճան: Ուստի թեև որոշում կայաց-*

¹ *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, ICJ Reports 43 (2007), p. 208, § 401.

² Доклад Исследовательской группы Комиссии международного права (окончательно подготовлен Мартти Коскенниemi), Фрагментация международного права: трудности, обусловленные диверсификацией и расширением сферы охвата международного права, Док. ООН A/CN.4/L.682 (2006). § 52.

նելիս Ղատարանը նայում է այս կոնկրետ գործի փաստական հանգամանքները, սակայն այն դիտարկում է նաև գործի շրջանակներից դուրս՝ իրավունքի առավել ընդհանուր կիրառման սկզբունքները»¹: Հետևաբար, թեև «նախադեպը» այդ բառի բուն իմաստով միջազգային իրավունքի աղբյուր չէ, այնուամենայնիվ բոլոր դատական ատյանները հակված են հետամուտ լինելու իրենց նախկին որոշումներին և չշեղվելու իրենց իսկ ձևավորած դատական պրակտիկայից²:

Ուստի հարց է առաջանում, թե ո՞ր դատական ատյանի մշակած վերագրելիության կանոնն է միակ ճշմարիտը, պետությունների միջազգային պրակտիկան առավել օբյեկտիվորեն արտացոլողը՝ Միջազգային դատարանի «արդյունավետ վերահսկողության» կանոնը, թե՞ Հարավսլավիայի տրիբունալի «ընդհանուր վերահսկողության» կանոնը:

Հատկանշական է, որ, օրինակ, իտալացի մասնագետ Ա.Կասսեզեն փորձ է արել ապացուցելու Հարավսլավիայի տրիբունալի կողմից կիրառվող վերագրելիության կանոնի տրամաբանական նպատակահարմարությունը և գերադասելիությունը «արդյունավետ վերահսկողության» կանոնի նկատմամբ՝ հիմքում դնելով պետությունների պատասխանատվությունից խուսափելն անհնարին դարձնելու տրամաբանությունը³: Սակայն, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ նա Հարավսլավիայի տրիբունալի առաջին նախագահն է եղել, Կասսեզեի անկողմնակալությունն այս հարցում լուրջ կասկած է հարուցում: Բացի այդ՝ միջազգային իրավունքի նորմերը ձևավորվում են պետությունների կամաարտահայտության արդյունքում, այլ ոչ թե մասնագետների մատնանշած ցանկալի իրավիճակն ապահովելու նկատառումով: Ավելին՝ պետությունների կամքը կարող է ակնհայտորեն հակադրվել իրավունքի հեղինակների ստեղծած ուստոպիստական իդեալին:

Այսպես, մեկ այլ գործով՝ *Բոսնիա և Հերցեգովինան ընդդեմ*

¹ *Continental Shelf (Libyan Arab Jamahiriya/Malta)*. ICJ Reports 30 (1985). § 45.

² *Shahabudden M.* Precedent in the World Court / Hersch Lauterpacht Memorial Lectures. Cambridge University Press. Cambridge / New York. 1996. P. 238.

³ *Cassese A.* The Nicaragua and Tadić Tests Revisited in Light of the ICJ Judgment on Genocide in Bosnia // *European Journal of International Law*, vol. 18 (2007). P. 653.

Սերբիա և Մոնտենեգրոյի, Միջազգային դատարանը հնարավորություն ունեցավ վերահաստատելու «արդյունավետ վերահսկողության» կանոնը՝ Արցախից շատ ավելի մեծ կախվածության մեջ գտնվող Ռեփուբլիկա Սրպսկայի գործողությունները չվերագրելով Սերբիային¹: Չնայած այն հանգամանքին, որ, ի տարբերություն *Կոնգոն ընդդեմ Ուգանդայի* գործի, այդ դեպքում Ռեփուբլիկա Սրպսկայի զինված ուժերն իսկապես ստեղծվել էին հենց Սերբիայի կողմից, չնայած այն հանգամանքին, որ երկու սուբյեկտների միջև զինվորական հրամանատարության ակտիվ փոխանակում կար, չնայած ինտենսիվ ֆինանսավորմանը, որոշ դեպքերում Սերբիայի կողմից Ռեփուբլիկա Սրպսկային ուղղակի հրամաններ արձակելուն և այլն², Միջազգային դատարանը գտավ, որ Ռեփուբլիկա Սրպսկայի կողմից իրականացված Սրեբրենիցայի ցեղասպանությունն ու մարդկության դեմ ուղղված այլ հանցագործությունները վերագրելի չեն Սերբիային:

Միջազգային դատարանը նաև բացատրեց վերագրելիության երկու կանոնների առկայության պատճառը. ըստ Միջազգային դատարանի, քանի որ Հարավսլավիայի տրիբունալը գործ ունի ոչ թե պետությունների պատասխանատվության հիմնահարցի հետ, այլ միայն ֆիզիկական անձանց քրեական պատասխանատվության, ուստի *Տարիչի* գործով վերջինիս խնդիրը պարզապես եղել է համապատասխան զինված ընդհարմանը պետության ներգրավվածությունն ապացուցելը: Հեկաբար, «ընդհանուր վերահսկողությունը» կարող է ապացուցել պետության ներգրավվածությունը, սակայն այն ազդեցության ներքո գտնվող սուբյեկտին չի վերածում վերջինիս վրա ազդող պետության *de facto* մարմնի: Հատկանշական է, որ, անգամ ըստ Հարավսլավիայի տրիբունալի, «վերահսկողության անհրաժեշտ ծավալը կարող է տարբերվել՝ կոնկրետ իրավիճակով պայմանավորված»³:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ գտնում ենք, որ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը բավարարում է պետականության բոլոր

¹ *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment, ICJ Unreported (2007), General List No. 91, P. 144, § 403.

² *Milanović M. State Responsibility for Genocide // European Journal of International Law*, vol. 17 (2006). P. 598.

³ *Prosecutor v. Dusko Tadić*, Op. cit. § 137.

չափանիշներին և ոչ թե «մարիոնետ պետություն» է, այլ ինքնուրույն և անկախ պետություն կամ Հայաստանի Հանրապետության *de facto* մարմին:

Հատկանշական է, որ ներկայումս Եվրոպական դատարանի վարույթում է գտնվում «*Չիրագովն ու այլք ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության*»¹ գործը, որը վերաբերում է Արցախի ազատագրական շարժման ընթացքում Լաչինի տարածքում տեղի ունեցած իրադարձություններին, մասնավորապես՝ տեղի քուրդ բնակչության սեփականազրկմանը, և այս գործով Եվրոպական դատարանի կենտրոնական խնդիրներից մեկը ՀՀ արտատարածքային իրավասության հաստատումն է: Սույն գործի նախնական փուլում ՀՀ ներկայացուցիչները մերժեցին Հայաստանի անմիջական պատասխանատվությունը՝ հենվելով Եվրոպական դատարանի պրակտիկայի վրա² և ցույց տալով, որ ՀՀ զինված ուժերի փոքր թվաքանակը բավարար չէ Հայաստանի Հանրապետության կողմից ԼՂՀ տարածքի նկատմամբ ուղղակի վերահսկողություն իրականացնելու համար: Սակայն լսումների ընթացքում Ադրբեջանի՝ երրորդ կողմի ներկայացուցչի բրիտանական մասնագետ Մ. Շոուն պնդեց, թե Հայաստանի Հանրապետության անուղղակի պատասխանատվությունը հաստատելու համար «անհրաժեշտ չէ ցույց տալ մանրակրկիտ վերահսկողություն տեղական իշխանությունների քաղաքականության և գործողությունների նկատմամբ. ընդհանուր վերահսկողությունն ինքնին բավարար է անդամ պետության պատասխանատվությունը հաստատելու համար»³: Այս փաստարկի հետ հնարավոր չէ համաձայնվել: Ինչպես արդեն նշվեց, միջազգային իրավունքի միատեսակ կիրառումը ընկած է միջազգային արդարադատության հիմքում: Իսկ Եվրոպական դատարանը գործունի պետությունների պատասխանատվության, այլ ոչ թե ֆիզիկական անձանց պատասխանատվության հետ այնպես, ինչպես Միջազգային դատարանը, և հետևաբար պարտավոր է հետամուտ

¹ *Chiragov and others v. Armenia*, Application no. 13216/05. Grand Chamber Decision. 14 December 2011.

² *Loizidou v. Turkey*, Application no. 15318/89, Grand Chamber Judgment. 18 December 1996. §§ 49-56.

³ *Չիրագովը և այլ ոք ընդդեմ Հայաստանի* գործի բանավոր լսումները հասանելի են հետևյալ կայքում http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Press/Multimedia/Webcasts+of+public+hearings/webcastEN_media?id=20100915-1&lang=en&flow=high

լինել «արդյունավետ վերահսկողության» կանոնին և մերժել ԼՂՀ գործողությունների վերագրելիությունը Հայաստանի Հանրապետությանը:

Երկրորդ և երրորդ հարցերին (արդյո՞ք Հայաստանի Հանրապետությունը ԼՂՀ-ն արդեն իսկ *de facto* ճանաչել է, և արդյո՞ք ԼՂՀ *de jure* ճանաչումը միջազգային իրավունքի և քաղաքականության տեսանկյունից կարող է համարվել Հայաստանի Հանրապետության համար քայլ, թե՞ ոչ) պատասխանելու համար անհրաժեշտ է նախ հասկանալ *de jure* և *de facto* ճանաչման տարբերությունը:

De facto ճանաչումը սովորաբար իրականացվում է այն դեպքերում, երբ ճանաչողը որոշակի կասկածներ ունի ճանաչվողի կենսունակության վերաբերյալ, այսինքն՝ համոզված չէ, որ ճանաչվող կառավարությունը կամ պետությունը կարող է երկար գոյատևել: *De jure* ճանաչումը սովորաբար տեղի է ունենում, երբ ճանաչողն ընդունում է ճանաչվողի կենսունակությունն ու արդյունավետ վերահսկողությունը որոշակի տարածքի նկատմամբ: Այսինքն՝ *de facto* ճանաչումը ենթադրում է սպասողական կեցվածք, որի ընթացքում ճանաչողը գնահատում է *de jure* ճանաչում շնորհելու ողջամտությունը: Այսպես, օրինակ, Միացյալ Թագավորությունը *de facto* ճանաչեց Խորհրդային իշխանությունը 1921թ.-ին, մինչդեռ *de jure* միայն 1924թ.-ին:

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունն ունի ներկայացուցչություն Հայաստանի Հանրապետությունում, ՀՀ Նախագահը պաշտոնական այցեր է ունենում ԼՂՀ տարածք, Հայաստանի Հանրապետությունը ԼՂՀ-ին տրամադրել է անժամկետ վարկ¹, ավելին՝ Հայաստանի զինված ուժերի ներկայությունը ԼՂՀ տարածքում հաստատվել և ճանաչվել է անգամ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից²: Նման պայմաններում ակնհայտ է, որ Հայաստանի Հանրապետությունը ճանաչել է ԼՂՀ պետականությունը, սակայն այն երբևէ որևէ պաշտոնական հայտարարություն չի արել վերջինիս *de jure* ճանաչման մասին հասկանալի պատճառներով: Պաշտոնական հայտարարությունների համա-

¹ St' u International Crisis Group. Report on Nagorno-Karabakh: Viewing the Conflict from the Ground. Europe Report No. 166. 14 September 2005. P. 12.

² St' u օրինակ, *Harutyunyan v. Armenia*, Application no. 36549/03. 28 June 2007. §§ 4-44. *Zalyan, Sargsyan and Serobyanyan v. Armenia*, Application nos. 36894/04 and 3521/07. Admissibility decision of 11 December 2011. §§ 1-7.

ծայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունը ծեռնպահ է մնում *ԼՂՀ de jure* ճանաչումից բանակցային գործընթացում հավասարակշռությունը չխախտելու և այդ գործընթացի բնական զարգացումներին չխոչընդոտելու համար:

Սակայն, մյուս կողմից, այս հանգամանքը չարաշահում է Ադրբեջանը, որը շարունակում է մեղադրել ՀՀ-ին «մարիոնետ պետություն» ստեղծելու, ինչպես նաև Ադրբեջանի տարածքում ՀՀ զինված ուժեր տեղակայելու համար:

Գտնում ենք, որ զուտ քաղաքական (այլ ոչ թե իրավական) նկատառումներից ելնելով՝ նպատակահարմար է *ԼՂՀ de jure* ճանաչումը Հայաստանի Հանրապետության կողմից: Դա Ադրբեջանին կզրկի Հայաստան-ԼՂՀ հարաբերությունները պիտակավորելու և Հայաստանի գործողությունները անօրինական որակելու հնարավորությունից: Մյուս կողմից, ճանաչումը չի կարող հիմք հանդիսանալ դարաբաղյան հակամարտությունում Հայաստանի Հանրապետությունն անմիջական մասնակից կողմ կամ ագրեսոր որակելու համար: Ինչպես արդեն հստակ հաստատվել է ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանի կողմից, անկախության հռչակագրերը չեն խախտում միջազգային իրավունքը կամ ավելի ձիշտ՝ դուրս են միջազգային իրավունքի կարգավորման ոլորտից: Ըստ Միջազգային դատարանի՝ նման հռչակագրերը մտնում են միջազգային իրավունքի կարգավորման ոլորտ միայն այն դեպքերում, երբ դրանք զուգորդվում կամ էականորեն նպաստում են ընդունված նորմերի ոտնահարմանը միջազգային իրավունքի որևէ խախտումով: Հենց այս պարագայում էլ առաջ է գալիս ճանաչումը կոլեկտիվ մերժելու ինստիտուտը:

Ուստի, հաշվի առնելով այն, որ ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհուրդը միջազգային հանրությանը երբեք կոչ չի արել ծեռնպահ մնալ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության անկախությունը ճանաչելուց, հետևաբար ճանաչումը միջազգային իրավունքի տեսանկյունից լիովին արդարացված է և իրավաչափ: Դա, իհարկե, որոշ առումով կարող է խաթարել բանակցային գործընթացը, սակայն քանի որ ԵԱՀԿ Մինսկի խումբը 1992 թ. մինչ օրս որևէ շոշափելի հաջողության չի հասել, այդ բանակցային գործընթացը ավելի փոքր նշանակություն ունի Հայաստանի Հանրապետության համար, քան Միավորված ազգերի կազմակերպության՝ տարբեր կառույցներում և տարբեր ամբիոններում անդադար հնչող մեղադրանքները:

Laura Badalyan
*Post graduate researcher at the Chair of
European and International Law, YSU*

LEGAL ASPECTS OF THE RECOGNITION OF THE REPUBLIC OF NAGORNO KARABAKH

One of the most important issues of Armenia's foreign policy is the recognition of the Nagorno-Karabakh Republic as an independent state.

The analysis of resolutions of international organisations, and of the UN Security Council in the first place (taking into consideration the peculiarities of interpreting the documents of international structures), aimed at the identification of legal grounds for the phenomenon of collective non-recognition, and also at the justification of non-application of the given doctrine in relation to the Nagorno-Karabakh Republic.

It was revealed that the Nagorno-Karabakh Republic satisfies the established customary criteria of statehood and it is a country endowed with separate legal personality and will of its own, so it can be qualified as a “de facto regime”, or international entity equipped with “initial personality”.

There is a reason to conclude that Republic of Armenia has already de facto recognized Nagorno-Karabakh Republic. As for the future de jure recognition of NKR, according to official statements, the Republic of Armenia refrains from de jure recognition of NKR, not to upset the balance of the negotiation process.

Лаура Бадалян
Соискатель кафедры европейского и международного права ЕГУ

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ПРИЗНАНИЯ НАГОРНО-КАРАБАХСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Одним из наиболее важных вопросов внешней политики Армении является признание Нагорно-Карабахской Республики как независимого государства.

Были проанализированы резолюции международных организаций и Совета Безопасности ООН (с учетом особенности интерпретации документов международных структур), направленные на выявление правовых оснований для феномена коллективного непризнания, а также на обоснование неприме-

нения данной теории *в отношении* Нагорно-Карабахской Республики.

В статье обосновывается то обстоятельство, что Нагорно-Карабахская Республика удовлетворяет всем критериям и является, а самостоятельным и независимым государством.

Очевидно, что Республика Армения признала государственность НКР, однако по понятным причинам она никогда не делала какого-либо официального заявления о признании. Согласно официальным заявлениям, Республика Армения воздерживается от признания НКР *de jure*, чтобы не нарушить равновесие переговорного процесса и не препятствовать его естественному развитию.

Բանալի բառեր: ճանաչում, պետականության միջազգային-իրավական չափանիշները, Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետություն, «ընդհանուր վերահսկողության» կանոն, արդյունավետ վերահսկողության կանոն, *de facto* ճանաչում, *de jure* ճանաչում

Keywords: recognition, Nagorno-Karabakh Republic, international legal standards of the statehood, "total control" rule, effective control rule, *de facto* recognition, *de jure* recognition

Ключевые слова: признание, международные правовые стандарты государственности, Нагорно-Карабахская Республика, "тотальный контроль" эффективный контроль, де-факто признание, де-юре признание.